

Az ősz „zsidó-keresztény” mozgalom megszűnése.

A kérdés, amelyre ez alkalommal feleletet kívánok adni, a következő: mint lehetséges az, hogy a kereszténység az eredeti zsidó környezetből kivált s az akkor ismert világ viszonylagosan kisszámú zsidó közössége helyett, az általuk pogánynak nevezett, rajtuk kívül álló népek körében talált talajra s fejlődött egyházzá?

A legközismertebb felelet erre a kérdésre az, hogy Pál apostol volt az az ember, aki a zsidóság szűk vallási kereteiből a kereszténységet kiemelte s a görög-római világ közkincsévé tette. Ezen állításhoz még egyes merészebb biblia-kutatók azt is hozzátesszik, hogy Pál apostol nélkül a kereszténység nem lett volna egyéb, mint egy kis zsidó szekta, melyről ma — talán — csak mint egy jelentéktelen zsidó vallási megmozdulásról lenne tudomásunk. Ha megvizsgáljuk az evangéliumokat és az apostolok cselekedeteiről írt könyvet, valamint Pál apostol leveleit, tényleg megállapíthatjuk azt, hogy (bár az evangéliumok feljegyzései szerint, a Jézusnak tulajdonított egyes tanítások alapján, lehet következtetni az általa indított vallási megújulás egyetemesnek tervezett jellegére) úgy Jézus, mint az apostolok (értve a Mátyással kiegészített tizenkettőt) eredetileg mind a zsidó élet talajába kívánták az új eszméket beoltani. Csak Pál apostol erélyes állásfoglalása és eredményes munkássága folytán járultak hozzá a „jeruzsálemi tanácskozás” alkalmával az apostolok ahhoz, hogy a pogányok is befogadtassanak az ige követői közé.

Eddig a pontig az okoskodás teljesen érthető. Köztudomású lett, hogy a zsidók és pogányok egyaránt lehetnek keresztények. A nehezebb kérdés, azonban, csak most következik: Miért nem maradt meg a kettős, vagyis a zsidó és pogány irányzat az új egyház keretében s miért vett fel oly rövid idő

alatt teljesen pogány-keresztény jellegűt, úgyannyira, hogy az első század utolsó negyedétől kezdve, mondhatjuk, kizárólag a pogány világ tagjai közül kerültek ki az egyház tagjai, míg az egyház zsidó kapcsolatai teljesen megszűntek?

A feltett kérdésre a szokásos felelet a következő: Jézus tanításainak a zsidóság körében való nagymérvű elterjedése és így a zsidó-keresztény egyház fejlődése legfőbb akadály a már kialakult Jézus-követő csoport azon állítása volt, hogy Jézusban a zsidó messiási várakozás teljesedett be. Míg a tanítványok s talán a Jézust hallgatók közül is egy néhány, meg tudta érteni a Jézus messiási mivoltának lelki jellegét, addig a zsidóság nagy tömege Jézust egyáltalán nem tudta Messiásnak elfogadni. A zsidóság u. i. az idegen hatalom járma alól felszabadító s a Dávid királysága dicsőségét visszaállító Messiást várt s ezt Jézusban nem tudta meglátni. Jézust legfőbb vallási rajongónak, legjobb esetben egynek a próféták közül hihette, de nem a nemzeti jellegű várakozások beteljesítőjének.

Ismerve a zsidó messiási várakozás lényegét ezt a feleletet tényleg önmagában is elégségesnek fogadhatjuk el arra nézve, hogy a zsidóság körében miért nem terjedett a kereszténység. Mi, azonban, ennél a pontnál még nem állunk meg, mert felfogásunk szerint nem csak ez az egyetlen tény volt az, ami a zsidóságot a kereszténységbe való szerves bekapcsolódástól visszatartotta, sőt az azzal való szakításra készítette. Ide tartozik még annak a megemlítése is, hogy a Jézus feltámadásával kapcsolatos keresztény hit szintén elfogadhatatlanná lett a zsidók előtt, amikor a feltámadás hite a Jézus messiási eljövételével kapcsolatotott egybe. A zsidók közül csupán a szaduceusok nem hitték a feltámadásban, így a feltámadás lehetősége, vagy a Jézus feltámadása elhívása nem talált volna egyetemes zsidó ellenzésre, de az az állítás, hogy a Messiásnak szüksége volt Isten egyenes megbízása végrehajtása helyett földi életet élnie, kereszt halált szenvednie, meghalnia és csak azután a paruzia, vagy második eljövetele alkalmával töltenie be a Messiásra váró feladatot, ez az elgondolás az egész zsidóság ellenzésével találta magát szemben. Különösen fokozódott ez az ellenzés akkor, amikor a kereszténység a lassan kialakuló és a Jézushoz fűződő személyi kul-

tuszt olyan hit elemekkel vonta be, melyek a zsidóság monotheista felfogásával ellentétben állottak.

Voltak azonban még más okok is, amelyek a zsidó-keresztény irányzat teljes megszűnésére vezettek. Ennél a pontnál megint Pál apostolhoz kell visszatekernünk, aki az ő újszerű meglátása következtében s a kereszténységnek az u. n. pogány világ körében való minél nagyobb mérvű elterjedése érdekében a zsidó törvények betartását a pogányok közül jövő új keresztényekre nézve nem tartotta kötelezőnek. Itt első helyen említésre méltó Pál apostolnak azon eljárása, hogy az új pogány-keresztényeket a körülmetélkedésre nem kötelezte. (Gal. 2:3 stb.). Ez az eljárás sok vitára adott okot, még a korábbi Jézus követők között is, még azután is, miután a jeruzsálemi tanács (Csel. 15. rész) erre nézve a maga felmentését megadta s csupán „a bálványoknak áldozott dolgoktól, a vértől, a fulva-hult állattól és paráznaságtól” (Csel. 15:29) való tartózkodást írta elő ezen új keresztények számára.

A zsidóság a körülmetélkedést, a Jahweh és Ábrahám között kötött szerződés jelének tekintette. (Gen. 17:10--14. Ex. 4:25--26, 12:48) s ahhoz szigorúan ragaszkodott, bár emiatt nem csak csufolódásnak, de üldöztetésnek is ki volt téve. Ugy Antiochus Epiphanes (I. Mak. 1:46--60) mint Hadrianus (J. sz. u. 117--138) büntetés terhe alatt eltiltotta ezen ritus gyakorlását, de eredményt nem tudtak elérni. Minden törekvésük megtört a zsidóknak, még a száműzetést és mártírságot is vállaló, makacs ellenállásán.

Ehhez a nemzeti ügyet jelentő kérdéshez nyúlt hozzá Pál apostól. Bár ő maga körülmetélt zsidó volt (Filippi 3:5) a kereszténység terjesztése érdekében ezen zsidó gyakorlat alól a pogányok közül jövő keresztényeket mentesíteni kívánta. Egyetlen egy esetben történt meg (Listrabán), hogy egy Timotheus nevű hű keresztényt, kinek zsidó anyja és görög atyja volt, a helységben levő zsidókért körülmetélt, (Csel. 16:1--3), egyébként azt tartotta, hogy a körülmetélkedés semmi, a körülmetéletlenség is semmi, hanem ha Isten parancsolatainak megtartása (I. Kor. 7:19). „Mert... sem a körülmetélkedés nem ér semmit, sem a körülmetéletlenség, hanem a szeretet által munkálkodó hit” (Gal. 5:6 lásd még Rom. 2:25--29, 9--12, Gal. 12--15). Fő célja az volt, hogy minél töb-

beket nyerjen meg a kereszténységnek. (I. Kor 9:12–23).

A kereszténység keretében érvényesült is a páli álláspont (az ebioniták kivételével). A körülméltékedés nem lett a kereszténységbe való felvétel feltétele. A zsidóság azonban kintartott a maga álláspontja mellett s inkább a kereszténység-gei szakított, mint ősi nemzeti és vallási szokásával.

Ugyancsak meg kell említenünk azt a tényt is, hogy Pál apostol az egész törvényre nézve egy újszerű, a zsidóságnak a törvényről való felfogását bántó, magyarázatot adott. Tudnunk kell, hogy a zsidóságnak még azon része is, amely a törvényben levő vallási előírásokat megtartani nem tudta, a törvényt magát azért a legnagyobb mértékben kuszteletben tartandónak vallotta s a törvény útvesztőiben jártas farizeusokat és írástudókat tisztelte, sőt ezek tekintélye éppen onnan származott, hogy a törvény előírásait, a maga apró részleteiben is, legalább is látszat szerint be tudták tartani. A törvénnel szemben Jézus maga is nagy tisztelettel viseltetett s bár annak egyes rendelkezéseit bírálta, azt a maga teljességében anuyira fontosnak tartotta, hogy mindjárt fellépése elején kijelentette „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvények, vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem, hogy betöltsém“ (Mt. 5:17). Pál apostol ezzel szemben felállította a hitből való megigazulás tanát s azt tanította, hogy „a törvény által senki sem igazul meg Isten előtt, mert az igaz ember hitből él“ (Gal. 3:11). Ez a tan a törvény fontosságáról alkotott zsidó hitet alapjában támadta meg (lásd főleg a Galáciabeliekhez írt levelet) s így a zsidóság számára nemcsak a kereszténységhez való közeledést kette lehetetlenné, hanem őket egyenesen az új hit ellenségeivé tette.

Ismerve Pál apostol álláspontját a körülméltékedés kérdésében és a törvény fontossága, illetve kevésbé fontossága tekintetében, könnyen megérthetjük azt, hogy térítő útjai alkalmával miért volt annyi üldöztetésnek kitéve a zsidóság részéről. A zsidóság kisebb-nagyobb csoportjai a Római Birodalomnak majdnem minden részében feltalálhatók voltak. Ezek a zsidók a maguk zsinagógái köré csoportosulva éltek a maguk nemzeti és vallási életüket. Mezőgazdasági munkával nem igen foglalkozván, a tizedre, s a jeruzsálemi egyetlen templomtól távol élve, az áldozatokra vonatkozó törvényeket

nem tudták betartani, de a törvény egyéb rendelkezéseihez szigorúan ragaszkodtak. Ezekkel a zsidókkal jött első sorban összeköttetésbe Pál az ő térítő útjai alkalmával. A zsidóságnak ezen szórványai legtöbbször örömmel vették a Pál tanításait, de amikor a törvénnyel kapcsolatos felfogását megismerték s látták, hogy körülméletlen pogányokat is befogad körébe, legnagyobb részük ellenségeivé lettek neki.

Első összeütközése a zsidósággal, első térítő útja alkalmával a pisídiái Antiochiában történt. (Arra nézve, hogy Seleuciában, Ciprusban, Pafosban, vagy Pergában tanított-e Pál a zsinagógában, vagy hogy volt-e ilyen ezeken a helyeken nincsen bibliai adatunk. Szalamisszal kapcsolatban fel van jegyezve, hogy „hirdették Isten beszédét a zsidóknak a zsinagógákban“, anélkül — azonban — hogy ellentétről szó lenne). Pál és Barnabás a zsinagógában tanítottak „Sokan a zsidók közül és az istenfélő prozelitusok közül követték őket“ (Csel. 13:43). Az eset folytatását az Ap. Csel. írója így örökíti meg „a következő szombatn aztán majdnem az egész város egybegyűlt az Isten ígéje hallgatására. Mikor pedig látták a zsidók a sokaságot, betelének irigységgel és ellene mondanak azoknak, miket Pál mond vala, ellenkezve és káromlást szólva. Akkor Pál és Barnabás nagy bátorsággal szólva mondanak: szükséges volt, hogy először néktek hirdettessék az Isten ígéje, de mivel, hogy ti megvetitek azt és nem tartjátok méltónak magatokat az örök életre, íme a pogányokhoz fordulunk“ (Csel. 13:44—46). Az ellenségeskedés eredménye az lett, hogy „a zsidók... felindították az istenfélő és tisztességbeli asszonyokat és a városnak eleit és üldözést támasztának Pál és Barnabás ellen és kiűzék őket határukból“ (Csel. 13:50).

Bár Pál kilátásba helyezte az előbbieket szerint a pogányokhoz fordulást, Ikoniumban (Csel. 14:1) mégis a zsinagógában látjuk őt is és Barnabást is. A meg hasonlítás, azonban, itt is csakhamar megtörtént s a megkövezés elől Pálék elmenekültek (Csel. 14:5—6).

Listrában olyan hatást értek el a lakosság körében, hogy Pált Jupiternek, Barnabást pedig Merkuriusznak nézték s áldozni akartak tiszteletükre (Csel. 14:12—13). A nagy eredményt azonban csakhamar balsiker váltja fel, mert a pisídiái Antiochiából utánuk jövő zsidók „a sokaságot“ eláztatván,

megkövezék Pált és kivonzsólták a városból, azt gondolván, hogy meghalt“ (Csel. 14:19). Pál, azonban nem halt meg. Előbb Derbébe, majd az előbb bejárt helységekbe ment és ott tanított. A zsinagógákról, azonban, ezen első térítő út során több szó nem esik. A zsinagógával és így a zsidósággal való szakítás első jelének tekinthetjük az Ap. Csel.-ről szóló könyv azon feljegyzését, hogy „választottak nekik (t. i. az atyafiaknak) gyülekezetenként véneket“ (Csel. 14:24), amire, ha a zsinagóga már meglevő keretében maradtak volna, nem lett volna szükségük.

A második térítő út alkalmával Filippiben volt Páléknak az első kellemetlensége. (Megjegyzendő, azonban, hogy az egész Kis-Ázsián való végig menetelük alkalmával, tényleges tanításról feljegyzés nincs. Az Ap. Csel. írója ezt azzal indokolja, hogy „a lélek nem engedte“, hogy tanítsanak. Megjegyzendő még az is, hogy ezen útjuk alkalmával történt, hogy Lisztrában Pál Timotheust a „zsidókért“ körülmetélte). Filippiben az ellentét nem a zsidók miatt, robbant ki, hogy Pál egy szolgáló leányból a „jövendő mondás lelkét, kiüzte s így a jövedelmüktől elesett gazdák vitték Pált a „hatóság“ elé. Az Ap. Csel. írójának a 17. rész 13. verse azon feljegyzése, hogy Pálék „szombaton kimentek egy folyóvíz mellé, ahol az imádkozás szokott lenni“ azt mutatja, hogy Filippiben nem volt a zsidóknak zsinagógája. Nem volt zsinagóga, úgy látszik, Amphipolisban s Apolloniában sem, amely városokon a Filippiből való eljövetelük után átmentek, mert Thessalonikába érkezésükkel kapcsolatban az író külön megjegyzi, hogy ott „volt a zsidóknak zsinagógájuk“ (17:1). Az ellenségeskedésre itt tényleg hamar sor is került, úgy annyira, hogy Pált Silással együtt éjszakának idején küldötték tovább Bereába az atyafiak (17:10). A thessalonikai zsidók azonban, mihelyt tudomásukra jutott, hogy Pál Bereában predikál „elmenének és a sokaságot felhábortották, így Pálnak tovább kellett Bereából is mennie (17:13). Athénben Pál szintén volt a zsinagógában, de nem annyira ott, mint inkább a piacon „vetélkedett azokkal, akiket előtalált“ (17:17). Az Areopagban nagy vitája volt, de az ismeretlen isten szobrára való hivatkozással, hogy „akit ti nem ismerve tiszteltek, azt hirdetem én“ (17:23) könnyen megúsza a vitát, de azért, úgy látszik, szükségese-

nek tartotta onnan sűrgősen Korinthusba tovább menni. Korinthusban a zsinagóga feje Krispus is követője lett (18:8), s Pál másfél évig maradt ebben a városban, de a végén mégis bekövetkezett az ellenségeskedés s Pált a törvény elé viszik. Ebből a helyzetből Pált az menti meg, hogy Gallio, a prokonzul, nem volt hajlandó a zsidók vallási ügyébe beleelegyedni. A feljegyzésben érdekes az, hogy a zsinagóga fejének, aki Pált előállítja s akit a görögök megvernek (valószínűleg, merokvetetlenkedésnek tekintették eljárását) Sosthénés van megnevezve. Ebből a tényből az állapítható meg, hogy Krispos, aki házanépével együtt Pál követője lett, úgy látszik kivált a zsinagógából s így került sor arra, hogy a zsinagógának új fejet válasszanak. S úgy látszik ez a különválás telte lehetővé Pálnak, hogy másfél évig munkálkodhatott Korinthusban.

A második térítő útról hazamenet, Pált még csupán egyszer, Efézusban, látjuk a zsinagógában, de csak átmenetileg, mert útját folytatja Jeruzsálem felé (18:18).

A harmadik térítő út alkalmával, Efézusban jött Pál kapcsolatba a zsinagógával s vetekedett a zsidókkal három hónapig, azonban, a végén „mikor némelyek megkeményítették magukat s nem hívének . . . elszakasztá a tanítványokat, mindennap egy bizonyos Tirannus iskolájában predikálván”, pedig ezen alkalommal két évig volt összesen Efézusban.

Egyetlen kellemetlen incidense ezen térítő útja alkalmával az ötvösök lázadása volt Efézusban, kik kenyérkeresetüket féltették az új tanításoktól.

Érdekes megjegyezni a Pál térítő útjaival kapcsolatban azt, hogy a kellemetlenségek központjában mindég Pál apostol áll. A piszidiai Antiochiában Barnabást még együtt úzik ki Pállal s Ikoniumban az „apostolok” megkövezésének tervéről van szó, de Listában mégis csak Pált kövezték meg. A második térítő úton Filippiben Pál és Silas együtt kerül börtönbe, de már Thessalonikában sem Jázonnak, sem a vele levő atyafiaknak nem esik baja, amiért Páléknak hittek és nekik szállást adtak, Bereából pedig csak Pálnak kellett tovább mennie, míg Silas és Timotheus ott maradhattak. Timotheust még Athénből is elküldötte Pál Thessalonikába (Thess. 3:2) és semmi bántódása nem esett neki. A gyülekezetekben is mindenütt tovább folyt a rendes élet, sehol Pál távozása után a híveknek

bántódása nem esett. Mindezek világosan mutatják, hogy a kellemetlenségek mindig Pál miatt voltak s így ő igyekezett magát (az első idők kellemetlen tapasztalatai miatt) a zsinagógáktól mindenütt függetleníteni.

A zsidó keresztény irányzat teljes megszűnéséhez az első komoly lépést, minden esetre, a zsinagógáktól magát lassankint függetleníző keresztény törekvésben találjuk meg.

Kiindulási pontunkhoz visszatérve, megállapíthatjuk azt, hogy a zsidó keresztény ellentétre a fő okot a keresztények azon állítása adta, hogy Jézusban a zsidó messiási várakozás teljesedett be. Ehhez járult aztán Pál apostolnak a zsidó törvényről s főleg a körülmetélkedésről alkotott szabadabb felfogása, mely a zsidóság ellenséges magatartását s a kereszténységnek a zsinagógáktól való függetlenízését eredményezte.

További vizsgálat tárgyát képezheti az a kérdés, hogy mi volt az, amit a zsidóság Pál ellen fel tudott hozni s amivel a népet sikerült ellene ingerelni. Ez azonban tárgyunktól elvezetne s így azzal most nem foglalkozunk.

Foglalkoznunk kell ellenben még azzal a kérdéssel, hogy a Jézus keresztthalála miatti felelősség kérdése, mennyiben volt befolyással a zsidóságnak a kereszténységgel szembeni állásfoglalására? Nagyon valószínű, hogy ennek a felelősségnek a kérdése, a Jézus halálát követő első időben nem vetődött fel. Maga az egész mozgalom zsidó jellegű lévén, nem lehetett a zsidóság ellen vádat emelni. Szó lehetett a farizeusok és írástudók felelősségéről, de a vádnak a zsidóság ellen irányuló jellege csak a keresztény mozgalomnak a pogányság körében történt térhódítása után alakulhatott ki. Jézus halála után az Ap. Csel. 2:23 és 3:13 szerint Péter szemére veti a zsidóknak Jézus megölésében való részességüket, mégis a 3:25-ben már azt tanítja „Ti vagytok a prófétáknak és szövetségésének fiai, melyet Isten szerzett a mi atyáinkkal, . . . az Isten az ő fiát első sorban nektek támasztván fel.”

A zsidóságnak e ponton való érzékenységét mutatja az a tény, hogy István vértanu halálát éppen az okozta, hogy a zsidóság fejére olvasta a Jézus meggyilkolásának vádját (7:52).

A Jézus haláláért a zsidóság felelőssé tevése, az előbbieknél mellett, szintén nagy mértékben hozzájárult a zsidóság és kereszténység közötti végleges szakításhoz.

Ezt a szakítást betetőzte az a tény, hogy a zelota háború leverése után 70-ben Titus a jeruzsálemi templomot leromboltatta. Minden ellentét ellenére u. i. míg a templom fennállt a Jézus követők, azzal állandó kapcsolatot tartottak fenn s magukat jó zsidóknak tartották. Pál apostol jeruzsálemi útjai alkalmával nem mulasztotta el a templom felkeresését s elfogátása is éppen egy ilyen útjával áll kapcsolatban. A templom lerombolásával a közös alap, mely a kereszténységet a zsidósághoz fűzte megszűnt. Az ellentétek tovább fokozódtak s még jobban kimélyültek. A keresztények a zsidóságot azzal vádolták meg, hogy őseik hitéhez hűtlenek lettek. A maguk hitét a szent írásokon alapulónak hirdették s a próféták tanításaival, jövendöléseivel összhangban levőnek tartották. Ezzel az állítással annyira mentek, hogy a végén szemben a vérbeli zsidósággal, magukat tartották az igazi lelki Izraelnek.

Az ellentétek így lassankint áthidalhatatlanok lettek s a kereszténység elindult a maga külön útján, mely a végén is a független keresztény egyház megalakulásához vezetett.

Lőrinczy Géza.

Jóltevéink emléke.*

MEGNYITÓ BESZÉD.

Méltóságos Elnökség, igen tisztelt Tanárikar, mélyen tisztelt Közönség!

A Jóltevéinkről való ünnepélyes megemlékezés Egyházunk és Kollégiumunk legszebb, legbensőségesebb családi ünnepe. Hiszen igaz, hogy a mindennapi élet munkás napjain és pihenő óráiban is hálás kegyelettel szoktunk emlékezni azokra a lelkileg kimagasló férfiakra és nőkre, akik négyszáz esztendőre visszatekintő egyháztörténetünk folyamán akkor és ott jelentek meg, amikor és ahol legnagyobb szükség volt az áldozatos munkára, szellemi és anyagi erő kifejtésre, azonban ilyen ünnepélyes alkalmakkor mindnyájunk lelkét egy szent-ségesen szép közösségbe fonja egybe a hála és tisztelet érzése s ez az egyesült, erős hálaérzés könnyebben és lelket termékenyítőbben nyit utat magának nagyjaink szellemvilágához. Ahhoz a világhoz, amelyben útmutatást, bátorítást és példájuk követésére indítást nyerünk.

Egy merészen makacs és balga történelmi szemlélet, amely ellen ma a művelt Nyugat katonái s köztük vitéz honvédeink is fegyverrel küzdenek, azt tanítja, hogy szakítani

---

* A kolozsvári Unitárius Kollégium gimnáziuma 1942. május 10-én délelőtt 11 órakor tartotta a Jóltevők emlékünnepét a következő műsorral: 1. Tebenned bízunk eleitől fogva... Énekli a közönség. 2. Ima: Bodor András tanár-lelkész. 3. Megnyitó beszéd: Gálffy Zsigmond igazgató. 4. Ének: A gimnázium énekkara. 5. Augusztinovics Pál emléke: Benczédi Pál vallástanár. 6. Hubay: Cremona! hegedűs: Gálffy Zsigmond VIII. gimn. tanuló, zongorán kísérte: Schiff János VIII. gimn. tanuló. 7. Péterfy Albert: Emlékezés jóltevéinkre. Szavalta: Albert Zsigmond VIII. gimn. tanuló. 8. Emlékbeszéd az ifjúság részéről: Major István VIII. gimn. tanul. 9. Ének: Ifjúsági negőskar. 10. Magyar hiszek-egy. 11. Bezáró beszéd: Józan Miklós püspök. 12. Himnusz.